

Edukacja dorosłych jako element oferty pomorskich gospodarstw agroturystycznych

Adult education offered by Pomeranian agrotourism

Słowa kluczowe: zagrody edukacyjne, edukacja dorosłych, agroturystyka.

Streszczenie. Województwo pomorskie z uwagi na swoje nadmorskie położenie i unikalne walory środowiskowe posiada doskonale warunki do rozwoju agroturystyki. W warunkach dużej konkurencji rynkowej pomorscy rolnicy dostrzegli możliwość rozwoju swoich gospodarstw poprzez działalność edukacyjną, czego przejawem było przystąpienie 21 podmiotów do powstałej w 2011 roku Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. W ramach Sieci pomorskie zagrody przygotowały szeroką ofertę programów edukacyjnych adresowana do różnych grup wiekowych odbiorców. Blisko 85% opracowało programy kierowane do osób dorosłych zainteresowanych szeroko rozumianą edukacją wiejską. Pomorskie zagrody oferują dorosłym gościom zajęcia edukacyjne ukazujące życie na wsi, pracę rolnika, procesy produkcji i pozyskiwania żywności, opiekę nad zwierzętami gospodarskimi itp. Ponadto dużym zainteresowaniem gości cieszą się programy z zakresu edukacji regionalnej związanej z dziedzictwem kulturowym wsi (rękodzieło, sztuka ludowa), edukacji kulinarnej, ekologicznej i prozdrowotnej. Najczęściej działania edukacyjne organizowane są jako jednodniowe zajęcia grupowe, warsztatowe dostosowane do wymagań określonych grup turystów. Zakres oferty oraz jej cena ustalane są każdorazowo z organizatorami. Funkcję przewodników prowadzących zajęcia pełnią gospodarze, rzadziej zatrudnieni nauczyciele. Zainteresowanymi edukacją dorosłych w pomorskich zagrodach są przede wszystkim pracownicy i członkowie instytucji i organizacji wspierających rolnictwo i nastawionych na rozwój obszarów wiejskich. Ponadto podopieczni ośrodków pomocowych, stowarzyszeń i fundacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych oraz osób starszych.

Celem opracowania jest analiza oferty edukacyjnej w pomorskich gospodarstwach agroturystycznych kierowanej do osób dorosłych. Do realizacji celów posłużono się analizą literatury przedmiotu oraz wynikami ogólnopolskich badań, a także wnioskami wpływającymi z badań własnych (sondażowych) prowadzonych na terenie województwa pomorskiego w latach 2017–2019.

Key words: educational farms, adult education, agro-tourism.

Abstract. Due to its coastal location and unique environmental qualities, the Pomeranian Voivodship has excellent conditions for the development of agro-tourism. In the face of high market competition, Pomeranian farmers noticed the possibility of developing their

undertakings through educational activities, which was manifested in the accession of 21 entities to the National Network of Educational Farms established in 2011. As part of the Network, Pomeranian farms have prepared a wide range of educational programs addressed to different age groups of clients. Nearly 85% have developed programs targeted at adults interested in broadly understood rural education. Pomeranian farms offer to adult guests educational classes showing rural life, farmer's work, food production and extraction of food, care for farm animals, etc. In addition, programmes in the field of regional education related to the cultural heritage of the village (handicrafts, folk art) are of great interest to guests as well as culinary, ecological and health education classes. Most often, educational activities are organized as one-day group and workshop activities tailored to the requirements of specific groups of tourists. The scope of the offer and its price are agreed with organizers. Farmers, less frequently employed teachers, play the role of guides conducting classes. Those interested in adult education in Pomeranian farms are primarily employees and members of institutions and organizations supporting agriculture and oriented towards rural development. In addition, those under care of aid centres, associations and foundations working for the benefit of disabled people and the elderly.

The aim of the study is to analyse the educational offer of Pomeranian agro-tourist undertakings targeted at adults. To achieve the goals, the analysis of the literature on the subject and the results of nationwide research were used, as well as conclusions resulting from my own (survey) research conducted in the Pomeranian Voivodship in 2017–2019.

Wprowadzenie. Definiując agroturystykę, należy zaznaczyć, że jest to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, z bazą noclegową i rekreacyjną związaną z funkcjonującym (prowadzącym produkcję) gospodarstwem rolnym oraz jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym (Drzewiecki, 1995; Majewski, 2000; Marks i wsp., 2006; Wiatrak, 1996). Bazuje ona na atrakcyjności środowiska naturalnego i krajobrazie, buduje oraz chroni naturalne, rolnicze i kulturowe dziedzictwo obszarów wiejskich (Połucha i wsp., 2003). W świetle unijnej strategii wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich przynosi znaczące efekty ekonomiczne oraz społeczne, w tym edukacyjne (Sikora, 2016).

Województwo pomorskie z uwagi na nadmorskie położenie oraz unikalne walory przyrodnicze posiada doskonałe warunki do rozwoju agroturystyki – od wielu lat należy do ścisłej czołówki krajowej¹. W warunkach dużej konkurencji rynkowej pomorscy rolnicy dostrzegli możliwość rozwoju swoich gospodarstw poprzez działalność edukacyjną. Część z nich (21 podmiotów) przystąpiła do działającej od 2011 roku Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych.

Gospodarstwa zakwalifikowane jako „zagrody edukacyjne” zobowiązane są do realizacji co najmniej dwóch programów edukacyjnych z zakresu: produkcji roślinnej, zwierzęcej, przetwórstwa płodów rolnych, edukacji ekologicznej i konsumenckiej oraz dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. Właściciele zagród zobligowani są również do posiadania zwierząt gospodarskich lub upraw rolniczych. Ponadto ich obiekty muszą spełniać minimalne warunki

¹ Według szacunków Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w 2014 roku na terenie województwa funkcjonowały 672 gospodarstwa, dysponujące 7595 miejscami noclegowymi.

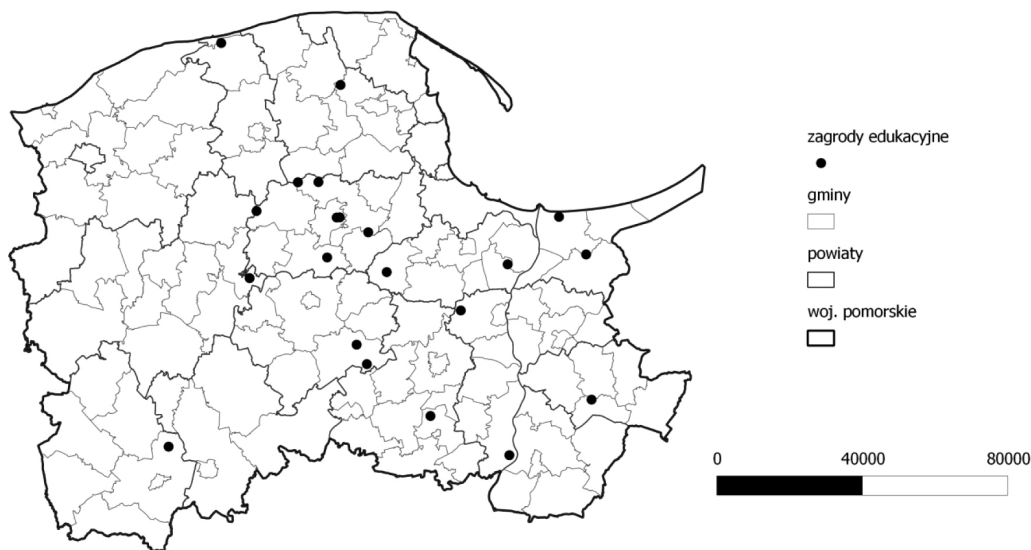
techniczne przewidziane dla zagród edukacyjnych oraz przestrzegać przepisów dotyczących bezpieczeństwa gości. Zapleczem edukacyjnym zagród są wszelkie budynki gospodarskie, tj. stajnie, stodoły, obory, spichlerze, garaże, wiaty, magazyny, serownie, przydomowe piekarnie, pracownie pszczelarskie, a nawet podwórze. Udział w sieci jest dobrowolny i bezpłatny.

Pomorskie zagrody edukacyjne proponują zindywidualizowane programy edukacyjne wynikające z profilu gospodarstwa oraz pasji gospodarzy. Swoją ofertę kierują do różnych grup wiekowych turystów. Coraz częściej z przygotowanych programów korzystają osoby dorosłe, widząc w nich doskonałe źródło wiedzy, zabawy i relaksu.

Współcześnie za jeden z warunków efektywnej edukacji uznaje się uczenie poprzez indywidualne zaangażowanie, osobiste odkrycia i ocenę własnych dokonań. Wybierane są aktywizujące metody pracy dydaktycznej rozwijające „naturalne zamiłowanie do nauki, z którym każdy człowiek się rodzi” (Measelle, Egon, 1996). To nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych integrujących teorię z praktyką. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja holistycznemu rozwojowi. Swobodna wiejska przestrzeń, obecność zwierząt, mnogość zapachów, smaków i dźwięków dostarczają mnóstwo bodźców poznawczych i emocjonalnych, wpływając na realizację zasady: „nauka jest najbardziej efektywna wówczas, kiedy sprawia radość” (Kline, 1988). Proponowane w zagrodach nowoczesne podejście do procesu edukacji jest niezwykle ważne, ponieważ to one kształtują świadomość ekologiczną, pokazując życie zgodne z prawami natury oraz konsekwencje nadmiernej eksploatacji zasobów przyrody. Działania edukacyjne podejmowane w gospodarstwach powinny przyczyniać się do szerzenia i pogłębiania wiedzy o przyrodzie, kształtować wrażliwość turysty (Kurczewski, 2007).

Programy edukacyjne w oparciu o rolnictwo organizowane są w wielu krajach europejskich. Najbardziej zaawansowane systemy tworzą: Francja, Szwajcaria, Austria, Niemcy (Kmita-Dziasek, 2010).

Obszar i metody badań. Celem prowadzonych badań była analiza oferty edukacyjnej kierowanej do osób dorosłych przygotowanej w pomorskich gospodarstwach agroturystycznych należących do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Badaniami objęto wszystkie (21) gospodarstwa zrzeszone w SZE w 2019 roku (ryc. 1). Założone cele zrealizowano, wykorzystując kwestionariusze ankietowe dotyczące każdej z zagród w Pomorskiem, zamieszczone na stronie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych <https://www.zagroda-edukacyjna.pl>. W celu szczegółowego określenia zakresu działalności zagród dokonano analizy oferty edukacyjnej zamieszczonej na macierzystych stronach internetowych gospodarstw. Informacje zweryfikowano i uzupełniono wywiadem pośrednim (telefonicznym) przeprowadzonym 5–6 sierpnia 2019 r. Realizując zakładane cele, wykorzystano również inne metody badawcze, tj. analiza: literatury przedmiotu, danych statystycznych, dokumentacji fotograficznej i kartograficznej.

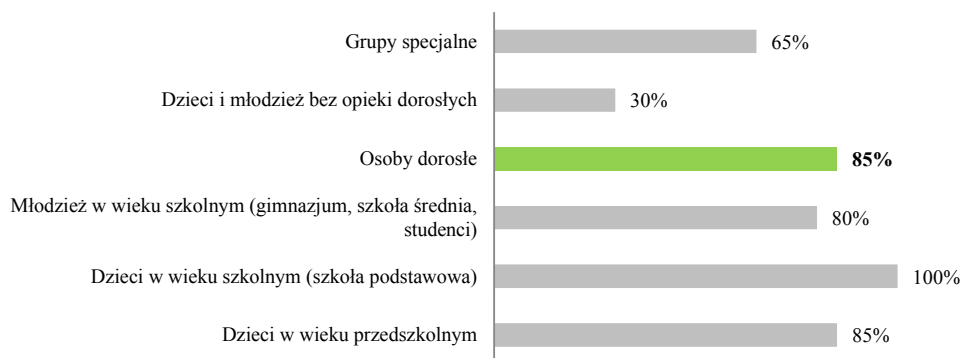
Ryc. 1. Obszar badań. Zagrody edukacyjne w województwie pomorskim w 2019 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych adresowych zagród edukacyjnych dostępnych na stronie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych (<https://www.zagroda-edukacyjna.pl>).

Oferta edukacyjna pomorskich zagród edukacyjnych kierowana do osób dorosłych. Pomorskie zagrody proponują własne programy edukacyjne, wynikające z profilu prowadzonej działalności rolniczej, najbliższego otoczenia zagrody, a przede wszystkim pasji i zainteresowań właścicieli. Ofertę swoją kierują przede wszystkim do grup zorganizowanych dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych – w tym coraz częściej seniorów. Blisko 85% badanych przygotowało szeroką ofertę kierowaną do dorosłych gości.

Edukacją w zagrodach zainteresowanych jest wiele instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, tj. ODR, ARiMR, stowarzyszenia agroturystyczne, towarzystwa krajoznawcze itp. W zagrodach organizują oni spotkania integracyjne, warsztaty oraz szkolenia. Znaczącą grupą odbiorców usług edukacyjnych stają się w ostatnim czasie osoby niepełnosprawne (zakwalifikowane jako grupy specjalne) oraz starsi studenci, uczestnicy w tzw. uniwersytetach trzeciego wieku z ośrodków akademickich trójmiejskiego i słupskiego. Bliżej adresatów oferty edukacyjnych pomorskich gospodarstw scharakteryzowano na wykresie 1.

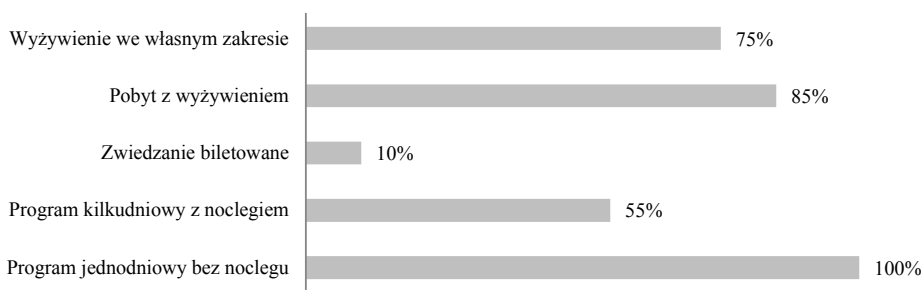
Goście mogą zwiedzić gospodarstwo i poznać jego podstawowe funkcje oraz aktywnie uczestniczyć w zajęciach proponowanych przez rolnika. Zakres oferty jest zróżnicowany i dostosowany do różnych odbiorców. Pobyt w zagrodzie może być kilkugodzinny, całodzienny, a nawet kilkudniowy z noclegiem. Najpopularniejsze wśród

Wykres 1. Adresaci oferty edukacyjnej pomorskich zagród edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariuszy ankietowych.

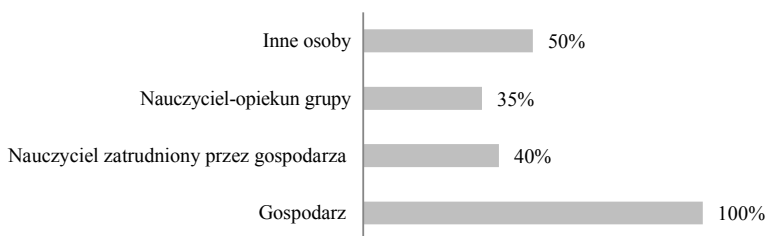
dorosłych gości są jednodniowe pobyty z kilkugodzinnymi programami edukacyjnymi – wskazuje na to blisko 80% badanych gospodarzy. W ofercie 85% gospodarzy są również usługi żywieniowe, z których w różnej formie korzysta większość (ok. 70%) grup zorganizowanych. Goście najchętniej wybierają powitalną kawę z ciastem lub degustację potraw regionalnych. Większość grup zainteresowana jest również wspólnym biesiadowaniem przy ognisku na zakończenie pobytu w zagrodzie. Opłaty za zajęcia są w większości gospodarstw ustalane indywidualnie z poszczególnymi grupami. Cena jednodniowego pobytu w zagrodzie dla osoby waha się w przedziale 30–60 zł w zależności od zakresu oferty. Formę oferowanego pobytu proponowaną przez pomorskie zagrody edukacyjne przedstawiono na wykresie 2.

Wykres 2. Forma pobytu w pomorskich zagrodach edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariuszy ankietowych.

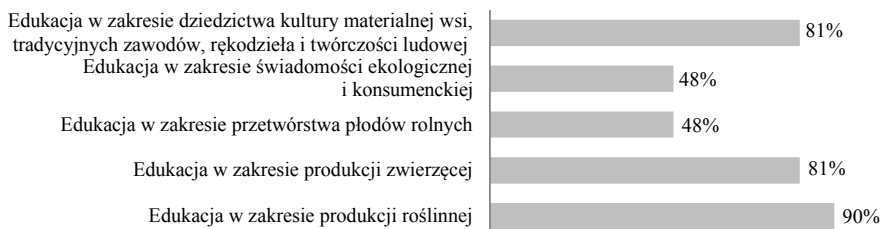
Zajęcia edukacyjne dla dorosłych prowadzą sami gospodarze bądź członkowie ich rodzin (lub inne osoby przebywające we wspólnym gospodarstwie domowym). Część gospodarzy zatrudniała dodatkowo nauczycieli do pracy m.in. z grupami specjalnymi (40%) (wykres 3).

Wykres 3. Osoba prowadząca zajęcia edukacyjne

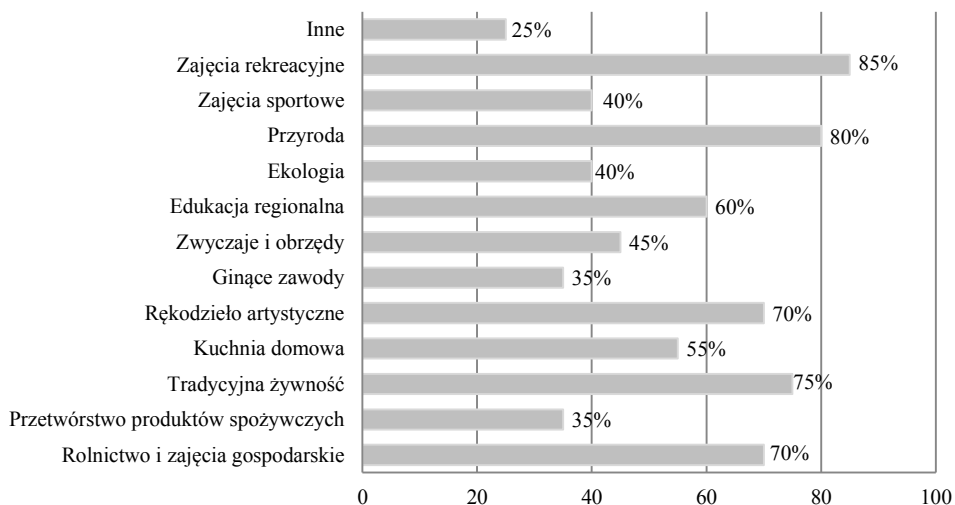
Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariuszy ankietowych.

Tematyka proponowanych zajęć pozwala wybrać właściwy program skierowany do konkretnego adresata. Daje możliwości poznania zawodu rolnika, procesów produkcyjnych, tradycyjnego rzemiosła, poznania historii i przyrody najbliższej okolicy. Cele edukacyjne realizowane w pomorskich zagrodach edukacyjnych przedstawia wykres 4, a tematykę zajęć wykres 5.

Wykres 4. Cele edukacyjne realizowane w pomorskich zagrodach edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariuszy ankietowych.

Wykres 5. Tematyka oferowanych zajęć edukacyjnych w pomorskich zagrodach edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariuszy ankietowych.

Tabela 1. Programy edukacyjne realizowane w pomorskich zagrodach kierowane do osób dorosłych

Gospodarstwo	Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie
Zagroda Edukacyjna u Garncarza SZYSZKA Polnica (gm. Człuchów)	1. Warsztaty garncarskie 2. Lепienie przedmiotów z gliny – warsztaty manualne. 3. Narzędzia rolnicze, przedmioty domowe – dawniej i dziś 4. Świat koni
Gospodarstwo Agroturystyczne „U RYCHERTÓW” Kiełpino (gm. Kartuzy)	1. Lekcja o mleku 2. Lekcja o zbożu 3. Malowanie na szkle kaszubskich wzorów haftów
Inny świat – KRAINA PRZYRODY I PRZYGODY Krastudy (gm. Mikołajki Pomorskie)	1. Wiosenna wycieczka na wieś 2. Wielkanoc na wsi 3. Jesień w gospodarstwie wiejskim, kiszenie ogórków, wypłacanie wieńców dożynkowych 4. W poszukiwaniu gawry niedźwiedziej
Dolina Jadwigi 2 (gm. Sierakowice)	1. U rolnika (oferta dostosowana do pory roku, w tym: biesiada kaszubska z kapelą ludową oraz przejażdżka po Dolinie Jadwigi)
Gospodarstwo Agroturystyczne „U Chłopa” Chmielno (gm. Chmielno)	1. Wykręć się siankiem 2. Janko muzykant 3. Od ziarenka do bochenka 4. Na szkle malowane 5. Pieczenie ciasteczek
Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Lipą” Kamienicki Młyn (gm. Sierakowice)	1. Wizyta na wsi 2. Przygoda z kaszubską przyrodą 3. Prawie wszystko o Kaszubach 4. Poznajemy tradycyjne rzemiosło 5. Dzień pieczonego ziemniaka
„Jałowcowa Dolina” Sylczno (gm. Parchowo)	1. Dzień u rolnika 2. Spotkanie z kaszubską historią i przyrodą 3. Dziedzictwo kulturowe Kaszub
Kaszëbskô Zagroda Pierszczewo (gm. Stężycza)	1. Od ziarenka do bochenka 2. Wypiek chleba
Lawendowa Osada Przywidz (gm. Przywidz)	1. Ekologia w gospodarstwie 2. Opowieść o lawendzie 3. Warsztaty kulinarne z lawendą – z czym to się je 4. Warsztaty wytwarzania olejków lawendowych 5. Warsztaty mydlarskie 6. Lawendowa manufaktura kobiecego szczęścia 7. Mikołajkowe warsztaty rodzinne
Wiejska Zagroda Osice (gm. Suchy Dąb)	1. Po co hodujemy i po co uprawiamy 2. Smaczne skarby ziemi 3. Żuławy w różnym świetle

Gospodarstwo	Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie
Stadnina Koni Maciukiewicz Nowęcín (gm. Wicko)	1. Hodowla i użytkowanie koni
Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka” Opalenie (gm. Gniew)	1. Poznaj świat koni 2. Kulisy życia na wsi
Pasieka „U Strusi” Jantar (gm. Stegna)	1. Rola pszczół w przyrodzie 2. Produkty pszczele 3. Życie strusi
Zaczarowany folwark Czarnylas (gm. Skórcz)	1. Święto dyni 2. Świat wełny 3. Kociewskie obrzędy
Gospodarstwo Hodowlano- -Agroturystyczne „Alpaki na Kaszubach” Nowa Huta (gm. Kartuzy)	1. Wykorzystanie zwierząt egzotycznych i gospodarskich 2. Filcowanie wełny na sucho 3. Artystycznie i na ludowo 4. Osobliwy świat rezerwatu Jeziora Lubygość
Mały Holender Żelichowo (gm. Nowy Dwór Gdański)	1. Warzymy ser po żuławsku 2. Dzika kuchnia – rozpoznawanie, zbieranie i przyrządzanie roślin dziko rosnących 3. Tajemnice udanych wypieków 4. Tajemnice domu podcieniowego 5. Malowanie skrzyń żuławskich 6. Lekcja w wiatraku 7. Czytanie symboliki żuławskich cmentarzy 8. Panel fotograficzny 9. Komponujemy mydełka 10. Podstawowy kurs ochrony przeciwpowodziowej
Osada Artystyczno-Wypoczynkowa Wilcze Błota (gm. Stara Kiszewa)	1. Rośliny uprawne i dziko rosnące 2. Zioła w naturze 3. Zioła w sztuce 4. Zioła w sztuce i naturze 5. Śladami kaszubskiej tradycji 6. Noc świętojańska na Kaszubach 7. Wyplatanie przedmiotów użytkowych
Gospodarstwo Agroturystyczne „TURZE” Turze (gm. Tczew)	1. Hodowla i użytkowanie koni 2. Las – zbiór różnych gatunków roślin, miejsce życia leśnych zwierząt 3. Historia miejsca i najbliższej okolicy 4. Hodowla bydła mlecznego i pozyskiwanie mleka 5. Wizyta w gospodarstwie

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów oraz strony <http://www.zagroda-edukacyjna.pl> (29.11.2018).

W tabeli 1 przedstawione zostały tematy zajęć edukacyjnych kierowanych do osób dorosłych zawartych w ofercie pomorskich zagród. Podstawowa działalność edukacyjna gospodarstw agroturystycznych związana jest z **ukazaniem życia na wsi oraz z poznaniem pracy rolnika**. Konkretne, opracowane działania edukacyjne w tym zakresie oferowało 70% badanych gospodarstw. Inicjatywami ukazującymi życie na wsi były zajęcia pt. *dzień u rolnika – tajniki codziennych zajęć gospodarskich, życie rolnika, wizyta w gospodarstwie czy kulisy życia na wsi* itp. Możliwość aktywnego uczestniczenia w procesach produkcyjnych i pracach polowych wraz z gospodarzami oferowało blisko 40% gospodarstw. W trakcie zajęć edukacyjnych goście odwiedzający zagrody dowiadują się o zwyczajach i zachowaniach zwierząt podczas 1–3-godzinnych warsztatów edukacyjnych, np.: *nasze zwierzęta, hodowla i użytkowanie koni, świat króliczków, wykorzystanie zwierząt egzotycznych (alpaki i lamy) i gospodarskich w agroturystyce*. Warto przybliżyć ofertę gospodarstwa „TURZE”, gdzie właściciele prowadzą kilkogodzinne zajęcia edukacyjne z zakresu hodowli koni i krów mlecznych rasy jersey. Zagroda ta raz w roku gości Fundację Wieloprofilowego Usprawniania „OD NOWA”, która organizuje warsztaty „Original play – Horse Play” dla nauczycieli, terapeutów i wychowawców.

Ponad 80% zagród przygotowało **programy edukacyjne ukazujące proces produkcji i pozyskiwania żywności**, np.: *hodowla bydła mlecznego i pozyskiwanie mleka, pogadanki po co hodujemy, świat kokoszki, życie strusi, świat wełny czy produkty pszczele*. Ciekawe zajęcia edukacyjne w tym obszarze proponuje „Pasieka u strusi”, gdzie goście mają możliwość stałej obserwacji jednej pracującej rodziny pszczelej umieszczonej w przeszklonym ulu (bez ryzyka użądlenia). W zagrodzie ustawiono również „hotel” dla dzikich pszczół, w którym można spotkać, szczególnie wiosną, pszczoły samotnice, np. murarki. Dużym zainteresowaniem dorosłych gości cieszą się również zajęcia z apiterapii. Walory zdrowotne wynikające z kontaktu ze zwierzętami podkreślane są również w ofercie gospodarstwa hodowlano-agroturystycznego „Alpaki na Kaszubach” prowadzącego zajęcia z alpakterapii kierowane do osób dorosłych – w tym również z niepełnosprawnością ruchową i intelektualną. W gospodarstwach „Maciejówka” czy „Stadnina Koni Maciukiewicz” proponowane są zajęcia z hipoterapii.

Edukację w zakresie produkcji roślinnej proponowało 90% badanych. Inicjatywy ukazujące ten proces to np.: *lekcje o zbożu, pokazy od ziarenka do bochenka, warzywa i ich zastosowanie, opowieści o lawendzie, rośliny uprawne i dziko rosnące, ziola w naturze*. Podczas przykładowych zajęć *od ziarenka do bochenka* proponowanych przez gospodarstwo „Kaszëbskô Zagrodo” przedstawiana jest prezentacja multimedialna na temat etapów rozwoju zbóż, ponadto goście zwiedzają gospodarstwo rolne, rozpoznając gatunki uprawianych zbóż, biorą też udział w wypieku i degustacji swojskiego chleba. W gospodarstwie „Lawendowa Osada” można posłuchać opowieści o lawendzie, wziąć udział w warsztatach kulinarnych z lawendą, warsztatach mydlarskich czy wytwarzania olejków lawendowych.

Kolejnym obszarem edukacji jest zapoznanie turystów z **dziedzictwem kulturowym pomorskiej wsi**. Definiując kulturę jako ogół wytworów działalności ludzkiej

materialnych i niematerialnych, wartości i sposobów postępowania, uznawanych, zobiektywizowanych i przyjętych w danych zbiorowościach, można stwierdzić, że agroturystyka jest dla turysty nośnikiem wiedzy, a dla wsi metodą na ocalenie dziedzictwa kulturowego od zapomnienia (Szczepański, 1970; Firlik, 2007). W pomorskich zagrodach edukacyjnych wraca się do odtwarzania starych obrzędów, obyczajów, tradycji. Gospodarze odnawiali i zachowywali specyficzną architekturę, m.in.: drewniane chałupy, zagrody ze studnią pośrodku, płoty sztachetowe i koszowe, dobudówki i spichrze. Wspierana jest działalność twórców ludowych i zespołów folklorystycznych. Największą żywotność w gospodarstwach przejawiają wzorce kaszubskie i kociewskie² (Wiśniewska, 2017). W 45% badanych podmiotów organizowano zajęcia edukacyjne ukazujące zwyczaje i obrzędy lokalne, np. kaszubskie, borowieckie czy żuławskie.

W rejonie pojeziernym i Borowieckim zagrody oferują warsztaty haftu regionalnego, garncarstwa i lokalnej ceramiki (ze specyficznymi kolorami i motywami florystycznymi). Pokazywane są też tradycje i obrzędy lokalne, m.in. dyngus kłującym jałowcem, „sobótki”, haft siedmiobarwny. Część gospodarzy i domowników potrafi porozumiewać się w ciągle używanym języku kaszubskim i uwzględniać to w swojej ofercie. W zagrodzie „U Rychertów” w programie zajęć edukacyjnych jest nauka abecadła kaszubskiego. Podczas popularnych wśród dorosłych gości biesiad kaszubskich, na które gospodarze zapraszają lokalne kapele ludowe, można zapoznać się z muzyką kaszubską, w tym z hymnem kaszubskim i tzw. kaszubskimi nutami. Przykładami zajęć edukacyjnych przybliżających kulturę badanego regionu są m.in.: *dziedzictwo kulturowe Kaszub, kaszubska lekcja regionalna, malowanie na szkle kaszubskich wzorów haftów, przygoda z kaszubską przyrodą, poznajemy tradycyjne rzemiosło, spotkanie z kaszubską historią i przyrodą, noc świętojańska na Kaszubach, kociewskie obrzędy artystycznie i na ludowo.*

Natomiast kulturę obszaru Żuław Wiślanych można poznać w trakcie zajęć, tj. Żuławy w różnym świetle, czytanie symboliki żuławskich cmentarzy, malowanie skrzyń żuławskich czy warzenie sera po żuławsku. Edukacja regionalna była elementem oferty 60% badanych zagrod.

Gospodarze serwujący kuchnię regionalną zachęcali gości do poznawania miejscowych tradycji kulinarnych. W swojej ofercie proponowali rozmaite działania edukacyjne, których celem było nabycie lub rozwój umiejętności praktycznych związanych z nauką **kuchni regionalnej**. Poza degustacjami istniała możliwość przygotowania wyrobów wspólnie z gospodarzami, np. nalewek, serów czy zakwasów. Turyści mogli (w miarę specyfiki oferowanych produktów gastronomicznych) partycypować w całym cyklu produkcyjnym, m.in. od etapu zbioru produktów rolnych po produkt finalny na talerzu (Dorocki, Struś, 2015). Z badań prowadzonych przez wielu autorów wynika, że turyści doceniają walory edukacyjne, które związane są z uczestnictwem w pracach kuchennych, nauką sporządzania regionalnych potraw i napojów oraz nabywaniem umiejętności związanych z tradycyjnym przetwórstwem żywności (Marks i in., 2007;

² Od maja 2005 r. język kaszubski jest drugim językiem urzędowym w 10 gminach województwa pomorskiego (wraz z dialektami: kociewskim, krajnym, tucholskim oraz nowymi dialektami mieszanymi).

Orłowski, Woźniczko, 2015). Z kulinarnych działań edukacyjnych wyróżnionych przez Orłowskiego (2008) w ofertach pomorskich zagród edukacyjnych znalazły się:

- tradycyjny wypiek chleba,
- wypiek ciast oraz ciasteczek – świątecznych lub obrzędowych,
- wyrób i formowanie masła,
- wyrób sera twarogowego prasowanego,
- konserwacja mięsa – wędzenie,
- wędzenie ryb słodkowodnych i morskich,
- przetwórstwo warzyw i owoców, czyli kiszenie kapusty, kwaszenie ogórków, suszenie owoców, wyrób soków, konfitur, dżemów i smażenie powideł,
- suszenie ziół i grzybów,
- tradycyjne podbieranie i odwirowywanie miodu,
- sporządzanie napojów bezalkoholowych z wykorzystaniem owoców lasu i ogrodu – kwasów, np. buraczanego lub chlebowego, soku z brzozy, napojów miętowego lub z kwiatów czarnego bzu,
- sporządzanie napojów alkoholowych – nalewek owocowych i ziołowych,
- sporządzanie potraw regionalnych.

Zajęcia edukacyjne związane z kulinariami dotyczyły najczęściej: pieczenia chleba, ciasteczek i podplomyków, wyrabiania sera, masła i śmietany, tłoczenia soku z owoców, rozpoznawania i suszenia ziół. W pasiece „U Strusi” proponowano przyrządzanie miodu z propolisem, pyłkiem kwiatowym oraz rozgrzewającego miodu z cynamonem. W gospodarstwie „Stadnina Koni Maciukiewicz” prowadzona jest sezonowo restauracja „Pod Gołębnikiem”, serwująca świeże lokalne dania, należąca do Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego. Część gospodarzy proponowała przygotowywanie potraw regionalnych przy użyciu tradycyjnych sprzętów, tj.: piece węglowe, dzieże, niecki, pogrzebacz, łopaty drewniane maselnice, becзки, foremki, prasy serowarskie, szatkownice czy kamionkowe garnki. W gospodarstwie „Kaszëbskô Zagroda” atrakcją jest duży piec chlebowy opalany drewnem, w którym wypiekany jest chleb według starej receptury. Gospodarze pielęgnują tradycję i wystąpili z wnioskiem o wpis na listę produktu tradycyjnego swojego „Chleba z Pirsna”. Piece chlebowe posiada 14% badanych zagród. W blisko 30% gospodarstw oferowano tzw. biesiady kulinarne podczas których degustowano regionalne potrawy i tradycyjne produkty żywnościowe, przyrządzane wg wielopokoleniowych receptur. W ofertach badanych gospodarstw dominowały biesiady kaszubskie (ze śpiewem, tańcem, dzikiem, prosiakiem lub baranem).

Bardzo ważnym aspektem działalności edukacyjnej zagród jest **możliwość kształtowania właściwych postaw w zakresie ochrony przyrody i krajobrazu**. Blisko 90% badanych promowało w ofertach lokalne walory przyrodniczo-krajobrazowe, a 80% prowadziło zajęcia przyrodnicze. Połowa ankietowanych opracowała warsztaty z zakresu **edukacji ekologicznej** kierowane do dorosłych gości. W ofertach gospodarstw położonych w pobliżu parków narodowych (Słowińskiego i Borów Tucholskich) podkreślono możliwość korzystania z zasobów tych podmiotów. Wskazywano przy tym

na zlokalizowane na terenie parków ośrodki edukacji ekologicznej czy wyznaczone ścieżki dydaktyczne jako doskonale miejsca do odwiedzania przez przebywających na wsi turystów. Gospodarstwo „Alpaki na Kaszubach” przygotowało zajęcia obejmujące poznawanie osobliwości flory i fauny w pobliskich rezerwach przyrody: Jeziora Lubygość i Żurawie Błota. W Gospodarstwie agroturystycznym „Maciejówka” w ramach zajęć organizowany jest m.in. wyjazd zaprzęgami do Izby Edukacji Ekologicznej przy leśniczówce w Opaleniu (wyposażonej w szereg interesujących i nowoczesnych materiałów dydaktycznych) oraz wizytę w Centrum Edukacji Pszczelarskiej „Miodowe Rajske Pólka”, w którym uczestnicy poznają życie pszczoł i walory lecznicze miodu. „Lawendowa Osada” proponuje zajęcia pt. *Ekologia w gospodarstwie* prezentujące ekologiczną uprawę kilkunastu odmian lawendy na jednym z największych pól lawendowych w Polsce. Natomiast „Osada Artystyczno-Wypoczynkowa” organizuje zajęcia zielarskie. Na ten cel wytyczono ścieżki edukacyjne na łące ziołowo-kwiatowej z właściwym opisem dla danej rośliny.

Programy edukacyjne w zakresie sportu i rekreacji adresowane są do młodszych gości i dostosowywane do wieku i sprawności grup. Przykładami takich inicjatyw są zajęcia z jazdy konnej, hipoterapii, powożenia, spacerów, leśne rajdy i gry zespołowe.

Podsumowanie. W 2019 roku na terenie województwa pomorskiego 21 gospodarstw agroturystycznych należało do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych zraszającej gospodarstwa wiejskie realizujące programy edukacyjne w zakresie: produkcji roślinnej i zwierzęcej, przetwórstwa płodów rolnych, edukacji ekologicznej i konsumenckiej, dziedzictwa kultury materialnego wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. W ofercie 18 zagród przewidziano możliwość uczestnictwa w zajęciach edukacyjnych osób dorosłych (najczęściej grup zorganizowanych). Programy edukacyjne dla tego segmentu odbiorców są opracowywane i dostosowywane każdorazowo do wymagań konkretnych grup gości, a ceny ustalane indywidualnie. Zainteresowanymi edukacją dorosłych w pomorskich zagrodach są przede wszystkim pracownicy i członkowie instytucji i organizacji wspierających rolnictwo i nastawionych na rozwój obszarów wiejskich, tj. ODR, ARiMR, stowarzyszenia agroturystyczne czy gospodarstwa opiekuńcze. Ponadto podopieczni ośrodków pomocowych, stowarzyszeń i fundacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych oraz osób starszych.

Oferta edukacyjna pomorskich zagród edukacyjnych jest bardzo szeroka. Zajęcia organizowane są w formie m.in. pokazów, konkursów, warsztatów, plenerów, a ich celem jest aktywizacja gości. Odwiedzający dowiadują się, jak wygląda życie na wsi, zdobywają wiedzę na temat produkcji rolnej, zwierzęcej czy przetwórstwa płodów rolnych. W ramach zajęć ukazywana jest kultura materialna i niematerialna pomorskiej wsi. Większość dorosłych gości zainteresowana jest zajęciami z kaszubskiego i kociewskiego rękodzieła i sztuki ludowej. Podczas warsztatów uczą się tworzenia wycinanek, haftu, tkactwa, garncarstwa, wikliniarstwa, produkcji biżuterii, rzeźby, malarstwa, śpiewu i tańca. Widoczne jest zapotrzebowanie na działalność folklorystyczną zespołów ludowych. W części gospodarstw prowadzona jest ciesząca się dużym zainteresowaniem

regionalna edukacja kulinarna. Bardzo popularnym elementem oferty stało się organizowanie kaszubskich biesiad kulinarnych z folklorem lokalnym. W ofertach gospodarstw położonych w pobliżu obszarów chronionych programy edukacyjne ukierunkowane są na szeroko rozumianą edukację ekologiczną. Oprócz standardowej oferty pomorskie zagrody oferują również programy edukacyjne związane z apiterapią, alpakoterapią, czy hipoterapią.

Z uwagi na swój znaczny potencjał edukacyjny pomorskie zagrody mają do spełnienia szeroko rozumianą misję społeczną, są szansą na lepsze zrozumienie wsi, przyczyniają się do ochrony bioróżnorodności, dziedzictwa kulturowego oraz zrównoważonego korzystania z obszarów wiejskich. Ważne jest, aby szeroka oferta zagród edukacyjnych była wspierana i promowana.

Bibliografia

1. Dorocki S., Struś P. (2015), *Regionalne zróżnicowanie turystyki kulinarnej na terenach wiejskich Francji*, Turystyka Kulturowa, 7: 6–17.
2. Drzewiecki M. (1995), *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz, 27.
3. Kmita-Dziasek E. (2010), *Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idee i dobre przykłady*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oddział w Krakowie, Kraków.
4. Firlik I. (2007), *Kultura bogactwem turystyki wiejskiej, czyli o skarbach ukrytych w puszczy*, [w:] *Turystyka wiejska a edukacja. Różne poziomy, różne wymiary*, Sikora J. (red.) Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, 203–208.
5. <http://www.zagroda-edukacyjna.pl/>. Dostęp 15.10.2018.
6. Kline P. (1988), *The everyday genius*, Great Ocean Publishers, Arlington.
7. Kurczewski R. (2007), *Edukacja ekologiczna w agroturystyce*, [w:] *Turystyka wiejska a edukacja. Różne poziomy, różne wymiary*, Sikora J. (red.), Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, 252–259.
8. Majewski M. (2000), *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa, 8.
9. Marks M., Jaszczak A., Marks E. (2007), *Relacje między agroturystyką a edukacją środowiskową*, [w:] *Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary*, Sikora J. (red.), Wyd. Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań, 39–49.
10. Marks M., Marks E., Jaszczak A. (2006), *Działalność agroturystyczna i jej wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego polskiej wsi*, [w:] Plichta M., Sosnowski J. (red.), *Marketing w agroturystyce*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce monografie 75, 13–19.
11. Measelle R.L., Egon M. (1996), *Transforming Education: Breakthrough Quality at Lower Cost*, Arthur Andersen.
12. Orłowski D. (2008), *Pożywienie ludowe jako znacząca atrakcja turystyki etnograficznej*, [w:] *Innowacje w rozwoju turystyki*, Jalinik M. (red.), Wyd. Politechnika Białostocka, Białystok, 181–191.
13. Orłowski D., Woźniczko M. (2015), *Turystyka kulinarna na wiejskim rynku turystycznym*, [w:] *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, Kamińska W. (red.), Studia KPZK PAN, t. CLXIII, Warszawa, 121–142.

14. Polska wieś i rolnictwo (2015), *Prezentacja wyników badania 2014*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
15. Połucha I., Młynarczyk K., Marks E., Marks M., Jaszczak A. (2003), *Rural tourism in sustainable development of areas with unique environmental values*, [w:] *Globalization and integration challenges to the rural areas of East and Central Europe*. Mat. Konf. Nauk., Lithuanian University of Agriculture and Lithuanian Institute of Agrarian Economics. Kowno, 146–148.
16. Sikora J. (2016). *Edukacja w agroturystyce*, [w:] *Turystyka wiejska zagadnienia ekonomiczne i marketingowe*, Jęczmyk A., Uglis J., Maćkowiak M. (red.), Tom I, Poznań, 9.
17. Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa.
18. Wiatrak A. (1996), *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnictwa*. 1: 34–46.
19. Wiśniewska A. (2017), *Praca i dochody w pomorskich gospodarstwach agroturystycznych w latach 1999–2010*, Wyd. Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk, 54.

dr Anna WIŚNIEWSKA – Instytut Geografii i Studiów Regionalnych, Akademia Pomorska w Słupsku; e-mail: anna.wisniewska@apsl.edu.pl